

Michal Tomášek: Dějiny čínského práva.

1. vydání. Praha: Academia, 2004, 372 stran, ISBN 80-200-1190-0.

Česká sinologická věda je tradičně silnější ve filologických oborech, zatímco v návaznosti na společenskovední disciplíny bylo naše bádání o Číně doposud spíše pozadu. *Dějiny čínského práva* autora Michala Tomáška jsou proto vítaným příspěvkem k poznání čínské kultury nejen z důvodu poučení o tradici, ale také ve spojitosti s moderní dobou. Právě ve vztahu moci a zákona a v ukotvení ekonomických poměrů Čínské lidové republiky (ČLR) v moderním právu leží klíčové otázky dalšího osudu čínských reforem a vrůstání moderní Číny do globálního společenství. Poznání čínské právní tradice je cenným doplňkem k popisné historii Číny, která sama o sobě nemůže vystihnout všechny důležité souvislosti. Vzhledem k diskontinuitě české demokracie a z ní plynoucích přerušovaných akademických kontaktů se zahraničím a z omezené dostupnosti zahraniční literatury jsou takové příspěvky domácích autorů přínosné.

Toto dílo je možné považovat za solidní kompilaci, která otevírá cestu k dalšímu bádání. V tomto ohledu je třeba ocenit přehlednost a vyváženost knihy, tematicky rozčleněné do tří oddílů: *klasické, tradiční a nové (po roce 1911) čínské právo*. Vývoj právní kultury v Číně je vřazen do historického kontextu čínské civilizace prostřednictvím periodizace dějin podle pořadí dynastií: od bájných počátků – Sia, přes Šang a Čou, období válčících států – sjednotitelskou dynastií Čchin – a klasickou státotvornou Chan – až po poslední (mandžuskou) dynastii Čching a po vznik Čínské republiky (1911) – a její nahrazení komunistickým režimem, trvajícím do současnosti.

Klasické čínské právo vyrůstá z filozofické tradice *konfuciánství, legismu* a okrajově *taoismu*. Teoreticky k tradici klasického právního myšlení v Číně nejvíce přispělo konfuciánství, stavící na přirozeném souznění mezi nebesy a světem lidí, v němž je harmonicky „sladěna“ autorita státu s hierarchickým uspořádáním společnosti na zásadě humanistického etosu, autority, odpovědnosti, kolektivity. Ideologie legistů jako druhý zásadní zdroj stavěla na první místo psané právo, které mělo být vynuceno striktní autoritou státu, zatímco taoisté v opozici zejména ke konfuciánství spíše paralelně a oklikou inklinovali k egalitářství, k individualismu a k víře v přirozený běh věcí, do něhož není radno příliš zasahovat. Výsledná autoritativní podoba čínské společnosti a právního myšlení, které neuznává individuální práva (na rozdíl od tradice práva římského), je splynutím konfuciánství a legismu ve svém důrazu na autoritu, jež je poněkud kompenzována konfuciánským sklonem k morálnímu apelu. Oficiální ideologií pro celou dynastickou dobu se od dynastie Chan (206 př. Kr. – 220 po Kr.) stalo konfuciánství. Na základě klasického čínského práva, které krystalizovalo zhruba do konce této dynastie, se později vyvíjí tradiční čínské právo (po roce 220), a to až do doby střetu s odlišným evropským a americkým vlivem, který urychlil zhroucení staré Číny.

Výklad tradičního čínského práva pokračuje stejným systémem jako u práva klasického – v chronologickém řazení podle dynastií (Tři říše, Suej, Tchang, Sung, Jüan, Ming, Čching). Vedle charakteristiky právních kodexů uvedených dynastií v historickém kontextu recenzovaná práce zahrnuje také vliv importovaných kultur – buddhismu a islámu na území Číny. Tradiční čínské právo sice převážně zakonzervovalo již převzaté hodnoty klasického práva, text však reflektuje též významné změny v oblasti hospodářství a státní správy (státní zkouškový systém, kontrolní pravomoc tzv. cenzorátu, organizace justice, daňový systém, vztahy spojené s vlastnictvím půdy a pokusy o reformy ekonomického řízení státu /viz dynastie Sung/).

Ze současného pohledu stojí za pozornost vývoj problému *exteritoriality* v Číně, a to již od dynastie Tchang, mající v čínské tradici spíše diskriminační charakter; a dále také tradice tolerance vůči právním kulturám příslušníků jiných států, pobývajícím na

území Číny, která byla pragmaticky motivovaná a též daná zažitou nerovností lidí před zákonem.

Zlomové období ve vývoji čínského práva (a nejen v něm) představuje vláda mandžuské dynastie Čching (1644–1911), které autor věnoval dvě kapitoly – právo ranných a pozdních Čchingů. V roce 1740 tato dynastie provedla poslední velkou soubornou novelu tradičního čínského práva; od té chvíle tradiční právní kultura v Číně upadala a její další vývoj byl poznamenán západním vlivem. Autor výstižně popisuje logiku a motivaci v chování mandžuských dobyvatelů v Číně, kteří k udržení své nadvlády vytvořili rigidní mocenský systém, založený na horlivém vyzdvihování konfuciánství, které využívali k ideologizaci veřejného života. Právní systém byl zakonzervován v již zmíněném roce 1740; výsledný čchingský kodex je pak pozoruhodným a vyspělým projevem právní kultury svého druhu.

Čínský právní systém, který se vyvíjel od okolního světa izolovaně, ale s dosahem do periferií (například Japonska, Koreje a Vietnamu), se od 18. století ocital v konfrontaci s právními systémy cizinců ze Západu. Prvotní dojmy návštěvníků Číny byly spíše pozitivní; teprve s ohledem na potřeby praxe docházelo z jejich pohledu (daného tradicí práva kontinentálního a angloamerického) ke srovnávání. Překvapující pro ně bylo, jak malou roli hrálo právo v životě společnosti, jak se jeho aplikaci lidé v Číně spíše vyhýbali a do jaké míry byla justice podřízena státu: „*Právo a zákon nebyly počátkem 19. století v Číně zvláštní a nezávislou entitou jako v té době nově se formulující právní systémy některých evropských zemí nebo USA, ale toliko nástrojem státní správy.*“ (Tomášek, 2004, s. 214.) Cizinci shledávali s nevolí, že čínské právo neposkytovalo ochranu jednotlivcům a neznalo pojem subjektivní práva. Většina sporů mezi jednotlivci se řešila formou zvykového práva prostřednictvím respektovaných osob (stařešinové, cechy atd.), cizinci ze Západu se proto leckdy mylně domnívali, že v Číně ani žádné právo neexistovalo. Arogantní a diskriminační postoj mandžuských úřadů vůči cizincům na území Číny vedl v 19. století k eskalaci konfliktů v podobě tzv. opiových válek, v nichž západní mocnosti využily svou vojenskou převahu a vynutily si na císařském dvoru řadu nerovnoprávných smluv. Násilím prosazené otevření Číny pro zahraniční koncese a smluvní přístavy, zřízení zahraničních konzulátů a zavedení exterritoriality, zvýhodňující osoby ze zahraničí, dohromady umožnily vpád moderní doby a západní právní i obchodní kultury do čínského prostředí.

Reformní čínská inteligence se inspirovala vzorem z Japonska, které pod vlivem ze Západu své reformy provedlo samo a dobrovolně (*Meidži*, po roce 1868). Číňané se snažili japonský příklad „sladit“ s vlastní konfuciánskou tradicí a hledali vlastní filozofické východisko pro změnu paradigmatu. Po nezdařeném pokusu tzv. „sta dní reformem“ konzervativní císařský dvůr reformy pozdržel, císařovna Cch'-si však nakonec přijala návrh na zřízení konstituční monarchie s Národním shromážděním (v roce 1909 byly pořádány volby do NS), které mělo připravit návrh ústavy.

V roce 1911 dynastie padla a Čína se proměnila v národní stát s republikánským zřízením. Duchovním otcem Čínské republiky se stal Sunjatsen, který byl autorem moderní eklektické doktríny národního státu na principech *nacionalismu, vlády lidu a lidového blaha* (to jest *tři lidové principy*). Státní moc Čínské republiky se dělila na moc výkonnou, zákonodárnou, soudní, kontrolní a zkušební, což byl systém kombinující tradiční systém císařských dvorů s moderní dělbou moci zákonodárné, výkonné a soudní. Kombinaci tradičního čínského práva s evropským a japonským vzorem autor hodnotí jako nezdařenou, vedoucí ke „ztrátě vlastní tváře“ (*srovnej Tomášek, 2004, s. 235*). I přes modernizaci a pozápadnění například soudní praxe stejně nebývalo právo plně uplatněno, neboť v občanskoprávních záležitostech byly využívány tradiční postupy, vycházející z obyčejů a z precedentů, a přetrvávala nechuť k aplikaci subjektivních práv.

Za základní bod zvratu ve vývoji moderního práva za republikánského období autor nepokládá rok 1911, ale až rok 1927, kdy dochází ke zrodu autoritativního státu generála

Čankajška v čele s Národní stranou *Kuomintang*. Nové čínské právo nemělo za autoritativního režimu – jistě vynuceného řadou vnitřních i vnějších okolností – příležitost být zcela naplněno a jeho existence netrvala dlouho, neboť režim padl koncem čtyřicátých let pod nápor komunistického povstání.

Pro nové čínské právo bylo charakteristické přebírání prvků z jiných právních systémů (*recepce*) a souběžná existence více právních systémů v jednom státě (*pluralismus*) – kuomintangského, komunistického, britského (Hongkong) a portugalského (Macao) – podle momentální vlády nad daným dobytým územím. Formálně byl kuomintangský režim systémem ústavním, demokratickým, avšak v praxi jevil podobu systému autokratického, kde státní moc a armáda stály nad zákonem. Také ochrana subjektivních práv existovala spíše jen formálně.

Právní systém republikánského období, který i přes nepřízeň okolností zaznamenával jisté pokroky, byl zcela odmítnut nově nastoupivší vládou komunistů, jejímž zásahem se přerušila kontinuita vývoje práva v moderní Číně. Zatímco v zlomovém roce 1911 existovala recepční norma, která umožňovala aplikaci dosavadního právního systému, pokud nebyla v rozporu s novým zřízením, komunisté zcela zrušili předchozí právní systém jako „reakční“.

Nový právní systém byl nápodobou sovětského vzoru s řadou prvků tradičního čínského práva. Oficiální ideologií byl marxismus-leninismus a učení Mao Ce-tunga, jehož vlastní představy o právu – ač velmi specifické – autor nehodnotí a zůstává na věcné rovině výkladu. Komunistické právo bylo nástrojem vojenské diktatury, státní orgány splynuly se strukturami jediné revoluční strany a formální dělba moci z dřívější doby (pět složek) byla v podstatě odstraněna. V popisném duchu je představen systém komunistické státní správy, legislativy a právních pramenů (ústava, zákony, dekrety), justice, občanského, pracovního, rodinného atd. a zejména hospodářského práva. Nadřazenost moci strany nad zákony a provizoria v právním systému (například viz diskuze v roce 1956 nad faktem, že doposud nebyl přijat trestní řád ani zákoník práce) vedly k právnímu nihilismu, jemuž navíc ještě napomohly kampaně *velkého skoku* (1958–1960) a *kulturní revoluce* (1966–1976). Stízlivý tón popisu v této části poněkud obchází otázku – která se vybaví právnímu laikovi –, zda v době od druhé poloviny padesátých let do nástupu reformního kurzu (1978) nedošlo v dějinách samotné čínské civilizace (bez ohledu na srovnání s okolním světem v poválečné době) k nejhlubšímu a nejstrmějšímu úpadku právní kultury, který nemá od doby klasického čínské práva období.

Závěr knihy se věnuje obnově práva po kulturní revoluci a jeho rehabilitaci pro potřeby reformní doby. Byl obnoven princip recepce práva, přijata nová Ústava (1978), právní kultura se vydala směrem k normálu, zejména v atmosféře liberálních osmdesátých let. Po krizi v roce 1989 dochází k prudkému rozvoji ekonomiky, stále větší měrou je akceptováno právo na soukromé vlastnictví a podnikání. Návratem k tradičnímu pragmatismu je také akceptování existence „zvláštních ekonomických zón“ a funkce zahraničního kapitálu, tedy tradice enkláv s odlišným režimem a s výjimkami, byť ovšem již s mnoha odlišnostmi. Kniha se v závěru vedle akcelerace rozvoje práva v ČLR zmiňuje také o specifickém případě Hongkongu a Macaa a svůj výklad končí se závěrem poslední dekády dvacátého století, kdy se Čína stává formálně zemí socialistickou, leč *de facto* spíše kapitalistickou, která zavádí zásadní legislativní změny. Posun v dikci Ústavy ČLR (1999), zdůrazňující vládu zákona a právní stát, který je výrazem procesů pokračujících i po roce 2000, však již nebyl v knize zaznamenán.

Vzhledem k rozsahu díla, které popisuje zhruba na 350 stránkách několik tisíc let vývoje čínské práva, je text hutný, orientační, stručný. Pozitivem je autorův smysl pro věcnost, která brání zpolitizování výkladu a romantickému přizvukování čínskému nacionalismu, které v naší sinologické vědě stále občas přežívá. V bibliografii – až na výjimku dvou titulů (Cheng, 1997, Palát, 2001) – úplně chybí díla od počátku devadesátých let do současnosti. Autor tedy postavil svou kompilaci na starší literatuře, což je vzhledem k zá-

RECENZE

plavě soudobé literatury škoda, nikoli však zásadní nedostatek. Pozitivem knihy je přehlednost a způsobilost k vyhledávání základních faktů díky systému hesel po straně textu a přítomnosti rejstříků na konci: rejstřík dokumentů plus rejstřík věcný, jmenný a zeměpisný. Dílo je cenným doplňkem ke studiu čínské historie a politologie. Je také výzvou pro další pokračování – autoru samému či ostatním – k publikaci podrobnějších studií, zejména na téma soudobého čínského práva a jeho reform.

Rudolf Fürst